

Māra Kiope

LATVIEŠU LATGALIEŠU UN BRAZĪLIEŠU FILOZOFA JEZUĪTA STAŅISLAVA LADUSĀNA DAUDZPUSĪGAIS HUMĀNISMS

Rakstā ir skaidrota pasauleslavenā, Ludzas novada Zvirgzdenē dzimušā latviešu latgaliešu un brazīliešu jezuītu filozofa Staņislava Ladusāna (1913–1993) mācība par cilvēku jeb daudzpusīgais humānisms, ir parādīta gnozeoloģijas nozīme daudzpusīgā humānisma sistēmas izveidē, ir analizēta cilvēka persona kā attiecību un vērtību dinamika. Raksta mērķis ir, izmantojot hermeneitikas metodi S. Ladusāna tekstu lasījumā, parādīt jaunas, cilvēciskākas kultūras veidošanas principus, kas var tikt pielietoti latviešu nacionālās identitātes, Latgales reģionālās identitātes veidošanā un nostiprināšanā.

Atslēgas vārdi: Staņislavs Ladusāns, daudzpusīgais humānisms, gnozeoloģija, kultūra.

THE MANY-SIDED HUMANISM OF LATVIAN LATGALIAN AND BRASILIAN JESUIT PHILOSOPHER STAŅISLAVS LADUSĀNS

The famous Latvian born Brazilian philosopher Staņislavs Ladusāns (1913-1993) due to the Soviet occupation could not return to Latvia any more, – as it had been envisaged – to take up a post in the Catholic Faculty of Theology at the University of Latvia. Thus he started his mission in Brazil (1946), where he became a Christian philosopher, known all over the world, especially because of his work “Many-sided gnoseology”, in which he synthesizes phenomenology and Thomism. Specialists in the history of philosophy of Brazil point out that activities initiated by S. Ladusāns brought a profound change in the development of the intellectual culture in Brazil.

During the seventies of the 20th century Ladusāns was tackling the philosophical problematics of many-sided humanism. This notion clearly indicates that human understanding is based on a plurality of principles. Thus, in order to describe a human being, one has to illuminate several dimensions, or to perform various types of measurements. Father Ladusāns distinguishes the following dimensions that are of importance for the investigation of the human being: first of all it is gnoseology or the theory of the human capacity for cognition. Above that a human being is to be considered as possessing of immortal soul that determines personal self-esteem. A human being obtains intrinsic value amidst all the other values of economic or technological character. A human being exists in the community; a human being is to be viewed through a vertical dimension revealing the existence of God as the

<http://dx.doi.org/10.17770/latg2017.10.2765>

highest being, and through a supra-natural dimension that connects philosophical humanism with the Christian faith, thus providing for spiritual renewal of people.

Human beings obtain wishes that go beyond the possibilities offered by the material world; these may be realized only through intensive spiritual life. Such life praxes are accessible only in Christianity; these correspond to the existence of the soul as an immortal spiritual substance encompassed by space and time.

The starting point of metaphysics is the thirst of the human being for happiness. The further argumentation of Ladusāns, based on the openness of reason towards Revelation, postulates that God as the Highest Good reveals Himself as love, thus providing our need for inner peace, as it is testified by our inner experience. A person reaches out for infinite Goodness, for the Highest Good, which is the Reality, transcending all other realities. The result of the question of happiness is a practical one – by following the voice of conscience the human being performs choices and acts to deepen the unity with the Highest Good. In doing good things a human being acquires peace.

Ladusāns points out that the notion of culture is analogical – that “culture” is equivocally formed and subjectively experienced act of the inner spiritual culture of the person. Equivocal designation means that the inner culture, the spiritual life is attributively used with reference to various manifestations of spirit, forms of artistic expression, etc. – which bear the name of “culture”. By cultivating one’s inner life and the immortal life of the soul, a person reaches such a level of critical competency, which allows to evaluate and to produce new forms of culture. The many-sided spiritual culture provides for personal and national elevation to a much higher level of fullness – reaching the status of love. However, a person is incapable of reaching such a task on his own; one needs cooperation with God. The individual person and a nation has to open up within the spiritual self-identity in the culture of love, so as to reach an increasing pulsation of culture, in order to take a stand against the inhuman ideology – saturated philosophy of modernity and post-modernity.

Keywords: Staņislavs Ladusāns, many-sided humanism, gnoseology, culture.

Ievads

Pamazām pasauleslavenais latviešu un brazīliešu filozofs Staņislavs Ladusāns (1913–1993) kļūst aizvien pazīstamāks arī Latvijā, jo sevišķi dzimtajā Latgalē (Murinska 2012: 676–678). Latviešu valodā ir jau publicēta pasaulē pirmā intelektuālās biogrāfijas žanrā sarakstītā monogrāfija par Staņislavu Ladusānu (Kiope, 2015). Tajā apkopoti un analizēti materiāli, kas ir tikuši vākti apmēram septiņus gadus – Jezuītu arhīvā (ARSI) Romā, Mazpolijas Jezuītu provinces arhīvā Krakovā, Lietuvas un Latvijas provinces arhīvā Viļņā, Portugāles Katoļu Universitātes Filozofijas fakultātē Brāgā. Tā kā S. Ladusāna filozofijas grāmatas un raksti ir publicēti portugāļu valodā,

autore divus gadus individuālā apmācībā apguva portugāļu valodu, lai varētu izlasīt un aprakstīt S. Ladusāna mantojumu. Par spīti tam, ka ekonomiskās krīzes dēļ nebija iespējams nokļūt Brazīlijā, lai strādātu turienes arhīvos, monogrāfiju bija iespējams uzrakstīt, izmantojot S. Ladusāna personisko arhīvu, ko filozofs bija nodevis Latvijā dzīvojošā dzejnieka un filozofa Jāņa Valtervitenheima pārvaldībā. Pētījuma gaitā kļuva skaidrs, ka S. Ladusāns, atbilstīgi jezuītu rūpīgajai arhivācijas tradīcijai, bija izmantojis laikmetīgos arhivācijas veidus – publikācijas presē, radio ierakstus V. Loča studijā Minhenē un Vatikāna Radio Latviešu programmā, stāstot gan par savu darbu Brazīlijā, gan par akadēmiskajām vizītēm Eiropā, Kanādā un ASV, gan par pastorālo darbu trimdas tautiešu vidū. S. Ladusāna rakstu apjoms latviešu trimdas izdevumos ir milzīgs, taču darbu ievērojami atvieglāja Latvijas Nacionālās bibliotēkas arhīvu digitalizācija vietnē „periodika.lv”. Savukārt globālais tīmeklis deva iespēju pilnā mērā izmantot atjautību un pētnieciskās iemaņas, lai iegūtu jebkādas informācijas druskas, kas palīdzēja papildināt kopainu, šķetinot pavedienus poļu, itāliešu, brazīliešu, portugāļu, spāņu, argentīniešu u. c. Latīņamerikas un Eiropas valstu digitālajos resursos.

Pētījuma gaitā atklājās nesamērīga disproporcija starp to, cik pazīstams, ievērojams un pasaulē joprojām pieminēts ir filozofs, jezuītu tēvs S. Ladusāns, un – cik nezināms viņš ir dzimtajā Latvijā. Taču tam pamatā ir vēsturisks izskaidrojums. Latvijas Baznīcas vadība 20. gs. 30. gados sūtīja septiņus latviešu kandidātus, tai skaitā S. Ladusānu, jezuītu formācijas un izglītības ceļā, lai viņi atgrieztos un kalpotu Baznīcai Latvijā. S. Ladusāns gatavojās kļūt par augsti kvalificētu filozofijas mācītājspēku un zinātnieku. Taču Otrā pasaules kara beigās Latviju otrreiz okupēja padomju karaspēks, un mājupceļš jaunajiem jezuītiem bija slēgts. Jāzepu Pudānu padomju drošības orgāni bija arestējuši 1941. gadā, un viņš gāja bojā mocekļa nāvē Vjatkas koncentrācijas nometnē. Pēc kara okupētajā Latvijā palika jezuītu tēvi, kuri bija paspējuši atgriezties no studijām pirms kara – Longins Lapkovskis un Vladislavs Treibšo. Par to, cik nopietna bija situācija Rietumeiropā, liecina tas, ka S. Ladusāna filozofijas doktora disertācija Pontifikālajā Gregora Universitātē ir noslepenota, un to viens un tas pats cilvēks var lasīt tikai divas stundas un vienu reizi mūžā, neizdarot nekādas piezīmes. Šajā darbā nav nekādas, itin nekādas t. s. „jutīgās informācijas”, bet sarunā ar universitātes speciālistu kļuva skaidrs, ka vienīgais iemesls noslepenošanai varētu būt bijusi atbildīgo personu vēlme pasargāt latviešu jezuītu no padomju drošības orgānu ķetnām, jo viscaur Rietumeiropā tika meklēti „Padomju savienības pilsoņi”, lai tos „vestu atpakaļ uz sociālistisko dzimteni”, bet patiesībā, lai deportētu uz Sibīriju vai iznīcinātu.

Tādēļ S. Ladusāns pēc filozofijas doktora disertācijas aizstāvēšanas (1946. gadā novembrī) un portugāļu valodas studijām, dodas misijas darbā uz Brazīliju. Tur viņa uzdevums ir atjaunot tomiska filozofiju dinamiski augošās valsts katoliskajā kultūrā. Un S. Ladusāns kļūst par tomiskās filozofijas atjaunotāju ne tikai Brazīlijā, bet visā Latīņamerikā, un pat, var teikt, visā pasaulē. Lieki pieminēt to, ka padomju laikā

jezuīti tika uzskatīti par varas ienaidniekiem, un par S. Ladusāna pasaules mēroga darbību nedrīkstēja būt dzirdams ne vārds. Dzimto Latvijā S. Ladusāns pirmoreiz apmeklēja pēc gandrīz 60 gadu prombūtnes 1990. gadā, kad jau valda Trešā atmoda. Par spīti cienījamam vecumam S. Ladusāns, sevi nežēlojot, jauneklīgā aizrautībā dara visu, ko vien spēj: lasa lekcijas Rīgas Garīgajā seminārā, veido akadēmiskas saites ar Latvijas filozofiem, kopā ar poļu katoļu filozofiem sāk priekšdarbus 5. pasaules kristīgo filozofu kongresa sarīkošanai Ļubļinas Katoļu universitātē, lai Austrumeiropas, jo sevišķi Latvijas filozofus iesaistītu paša organizētajā un vadītajā Amerikas Katoļu filozofijas asociācijā (ACIF), un pavērtu latviešu filozofiem ceļu uz pasauli, kas līdz šim atradusies aiz „dzelzs aizkara”, un kristīgajai filozofijai – ceļu Latvijas kultūrvidē, lai notiktu garīgā atdzimšana Latvijā. S. Ladusāns aiziet mūžībā 1993. gada 26. jūlijā, Riodežaneiro, nepilnu mēnesi pirms 81. dzimšanas dienas.¹ S. Ladusāna veikumu ir bijis grūti atbilstīgi novērtēt Latvijā – tikai tagad, kad Latvijas filozofi ir pilnvērtīgi iekļāvušies pasaules akadēmiskajā dzīvē, un, pateicoties „Letonikas” valsts pētījumu programmas sniegtajām iespējām, apzinājuši Latvijas filozofijas mantojumu, sāk kļūt redzama arī S. Ladusāna veikuma nozīme. Vēl vairāk – tikai tagad, mūsdienu pasaulē, patiesi atklājas S. Ladusāna daudzpusīgā humānisma filozofijas, izziņas teorijas un reliģijas filozofijas aktualitāte. Tagad latviešu latgaliešu un brazīliešu filozofa S. Ladusāna mantojums izgaismojas no jauna, jo tajā

¹ Detalizēts dzīves gājuma izklāsts ir atrodams monogrāfijā: Māra Kiope. *Klātbūtne*. Latviešu un brazīliešu filozofa Staņislava Ladusāna dzīves un darbs. Rīga: FSI, 2015. Īsumā dzīves dati: S. Ladusāns ir dzimis Ludzas novada Zvirgzdenes pagastā, Agates un Konstantīna Ladusānu ģimenē, 1912. gada 22. augustā, svētdienā, Dievmātes – Debesu un zemes Karalienes svētkos. Mācījies Zvirgzdenes pamatskolā, pēc tam Ludzas ģimnāzijā, 1931. gadā iestājās Rīgas Garīgajā seminārā, lai kļūtu par priesteri. Seminārā, kā atzīst S. Ladusāns, vislielāko iespaidu uz viņu bija atstājis bīskaps Pēteris Strods, kurš ir pirmais profesionālais latviešu tomiskais filozofs, iegūstot doktora grādu Insbrukas Jezuītu universitātē Austrijā. S. Ladusāns 1933. gadā uzsāk jezuītu noviciātu Starovesā, vēlāk studē Krakovas Filozofijas fakultātē un Pontifikālajā Gregora universitātē Romā, kur aizstāv teoloģijas licenciāta, filozofijas licenciāta un doktora grādus. Tiek nosūtīts misiju darbā uz Brazīliju (kopš 1947. gada). Strādā Novufriburgas Jezuītu fakultātē, izveido trīs augstskolas, dibina katoliskās filozofijas biedrības Brazīlijā un citās Latīņamerikas valstīs, galu galā izveidojot un vadot Amerikas Katolisko Filozofu apvienību (ACIF). Ir bijis viens no Brazīlijas Filozofijas akadēmijas dibinātājiem, kļuvis par pirmo brazīlieti un latvieti, kurš ieņēmis Svētā Akvīnas Toma Pontifikālās Zinātņu akadēmijas Mūža biedra sēdekli, ir daudzu universitāšu goda doktors, arī Latvijas Zinātņu akadēmijas ārzemju loceklis; ir bijis personiski pazīstams ar pāvestu Jāni Pāvilu I, Jāni Pāvilu II, kardinālu Jozefu Raciongeru – pāvestu *emeritus* Benediktu XVI, Argentīnas jezuītu provinces priekšnieku Horhe Bergoljo – pāvestu Francisku, ar daudziem Eiropas un Amerikas Baznīcas vadītājiem un ar slaveniem filozofiem. Ir bijis LKSAA „Dzintars” un *Fraternitas Lacuania* biedrs, saņēmis bīskapa Jāzepa Rancāna balvu par ieguldījumu trimdas latviešu vienotības veicināšanā. Mūsdienu filozofijā visvairāk pazīstams ar oriģinālas izziņas teorijas izstrādi darbā *Gnosiologia pluridimensional*, kurā sintezējis tomisma un fenomenoloģijas pieejas, un ar oriģinālas portretmetodes izmantojumu pētījumos par mūsdienu filozofiju darbā *Rumos da filosofia actual no Brasil*.

var pasmelt gan vērtību jautājumu risinājumu, gan dzīves jēgas un laimes jautājumu, cilvēciskuma, sabiedrības labākas attīstības un kultūras humanizācijas izstrādes. Jo sevišķi interesants aspekts, kas ir iezīmēts šai rakstā, ir S. Ladusāna veiktā Brazīlijas kultūras identitātes pētniecība, kam – kā jau filozofijai – ir raksturīga vispārnozīmīga dimensija. Citādi sakot, to savukārt var pavērst tā, lai ieraudzītu jaunus apvēršņus Latvijas, jo sevišķi Latgales reģionālās kultūras identitātes, pētniecībā.

Latvijas vārds ir izskanējis vienmēr un visur, kur ir atzīti S. Ladusāna sasniegumi. Tā 1989. gadā S. Ladusānu uzņem par pilntiesīgu biedru Brazīlijas Filozofijas akadēmijā, svinīgajā ceremonijā izsniedzot „namērsteības” diplomu, t. i. viena no dibinātājiem un mūža biedra diplomu. Monterejas universitāte Meksikā 1986. gadā piešķir profesoram S. Ladusānam filozofijas goda doktora titulu, 1987. gadā Meksikas Filozofijas Atēnums piešķir „Energeia” balvu par ieguldījumu filozofijā. Tā paša gada 25. novembrī profesors S. Ladusāns kļūst par Svētā Akvīnas Toma Pāvesta Zinātnu akadēmijas Vatikānā akadēmiķi – *kai pirmais vysā Brazīlijas vēsturē, arī kai pirmais latvīts*. UNIFÉ (*Universidad Femenina del Sagrado Corazón* – Svētās Sirds sieviešu universitāte) Limā, Peru, 1988. gadā profesoram piešķir goda doktora titulu filozofijā. Lasot šo tekstu, rodas iespaids, ka profesors lietišķi un pieticīgi uzskaita pasaules mēroga atzinības, ko saņēmis, toties patiesa prieka emocijas uzplaiksnī, kad viņš raksta teikumu: *Vysur tyka uzsvārts Latvijas vārds*. Profesors S. Ladusāns akadēmiskajās runās vienmēr stāsta par padomju okupētās Latvijas stāvokli, *privātās un amata izpildes lūgšanās viņš arvien piemin mūsu tautas likteni* (Spogis 1987: 6). Tāpēc nepārsteidz pat ļoti pacilājošas asociācijas ar S. Ladusāna personu, kas rodas kādam trimdas autoram, kurš salīdzina S. Ladusānu ar princi: *Manuprāt, Latgale nav pelnrušķīte, tai nav jāgaida pasaules prinči, jo tai ir savi prinči, turklāt daudzi, pat ļoti daudzi, un viņi ir aizgājuši pasaulē, lai meklētu taisnību, meklētu gaismu, meklētu stikla kalnu, kurā nav tik viegli uzkāpt, lai pēc tam, kad viss ir sasniegts, būtu kā uzvarētāji, kā prinči [...] Un tāds viens no latgaliešu daudzajiem prinčiem ir [...] Dr. Staņislavs Ladusāns, kurš ir dzimis ne pārāk tālu no Ludzas vecā pilskalna, Ludzas ezeriem ar to teikām un nostāstiem* (Kalnīts 1973).

Visskaistākos vārdus par profesoru S. Ladusānu saka argentīniešu tomiskais filozofs monsiņjors Oktavio Derīzi (*Octavio Nicolás Derisi*):

Tēvs Ladusāns ir priesteris, kurš ir paraugs citiem un ir apveltīts ar dziļu dievbijību, kas ir kā bērnam. Taču bērns viņš ir dievbijībā, visā citā – ārkārtīgi vīrišķīgs. Viņš ir izcils lietu virzītājs un praktiski [nekam – M. K.] nav pa spēkam pārvarēt viņa entuziasma jaudu. Jau vairākas desmitgades viņš ir latīņamerikāņu filozofijas intelektuāļu līderis. Un dzīva uguns, kas izlej mierinošu gaismu pār visiem (Mondini 1982: 11).

Mūsdienās vislielāko interesi izraisa S. Ladusāna daudzpusīgā humānisma filozofija, kas balstās izziņas teorijā, skata personu attiecību un vērtību dinamikā un vienlaikus paver iespēju jaunas, daudz cilvēciskākas kultūras izveidei.

Daudzpusīgā humānisma vieta mūsdienu filozofijas kontekstā

S. Ladusāna, *SJ* veikumu filozofijā var raksturot daudzās dimensijās. Pirmkārt, tā ir oriģināla filozofija. Kādā tikšanās reizē Latvijas zinātnieki bija jautājuši ASV filozofiem, vai viņi var ko pateikt par S. Ladusānu, tie sākumā klusēja un tad sacīja, ka Latvijā nu gan tāda līmeņa filozofu nez vai kāds spēs novērtēt, jo mēs taču pilnībā nevarot apzināties, ko tagadnes pasaulē nozīmējot izveidot jaunu filozofisku virzienu, un to S. Ladusāns ir izdarījis (A. M. Š. 1993: 2).

Otrkārt, S. Ladusāns, būdams svētā Akvīnas Toma filozofijas turpinātājs, sākot ar 20. gs. 70. gadiem bija kļuvis par galveno figūru uz Brazīlijas, vēlāk visas Latīņamerikas katoliskās filozofijas skatuves, un būtiski ietekmēja kultūras un filozofijas attīstību Brazīlijā, jo ar savu darbību veicināja dažādo skolu pārstāvju saprašanos, diskusiju atvērību un attīstību (Sturm 1989: 27). Brazīliešu filozofi jau no 20. gs. 60. gadu otrās puses S. Ladusānu raksturo kā tomisma filozofu (Campos 1968: 173) un patlaban – kā izcilu brazīliešu neotomisma pārstāvi (Rodriguez 1993: 9). Ar izbrīnu un cieņu kādas esejas autors konstatē, ka, lai arī viņa dzimtā valoda bija latviešu valoda, S. Ladusāns spēja rakstīt filozofiskus darbus portugāļu valodā un turklāt bija grandiozs brazīliešu filozofijas veicinātājs (Filósofos Brasileiros 2013). Tādējādi S. Ladusāna mantojumu nemitīgi aktualizē mūsdienu brazīliešu pētnieki, par viņu interesējas jaunie filozofi, uzsverot to, ka viņš, kurš bija ieradies Brazīlijā misiju darbā, lai atjaunotu tomisma filozofiju, ir spējis atklāt un definēt brazīliešu filozofijas identitāti (Netto 2013). Joprojām pārsteidzošās metodoloģijas un tāpēc apbrīnojamā pētnieciskā dziļuma dēļ kā nepārspēts brazīliešu filozofu portretējums un tādēļ izziņas materiāls filozofijas vēsturē tiek izmantots S. Ladusāna klasiskais pētījums „Rumos da filosofia actual no Brasil” (Ladusans 1976). S. Ladusāns ar šo darbu veica pavērsieni no situācijas, kad brazīliešu filozofi sevi pozicionēja tikai kā provinciālu atbalsi attiecībā pret Eiropas filozofiju, uz to, lai viņi domātu, izzinot un apjēdzot Brazīlijas realitāti, un apzinātos savas domas oriģinalitāti.

Treškārt, S. Ladusāns ir sniedzis būtisku ieguldījumu mūsdienu filozofijas lielākā virziena – fenomenoloģijas attīstībā, turklāt pievērsoties tik sarežģītai jomai kā izziņas fenomenoloģija (Ladusāns³ 1992; Ladusāns 1994). Filozofe Maija Kūle, starptautiskos forumos un publikācijās aktualizējot S. Ladusāna veikumu, ir analizējusi to kā kognitīvo fenomenoloģiju, kurā filozofs izmanto fenomenoloģiju kā metodi kritiskās gnozeoloģijas ietvaros (Kūle 2002: 155–163; Kūle 2006). Taču pretrunas šajos novērtējumos nav, jo S. Ladusāns spēja izveidot tomisma un fenomenoloģijas sintēzi daudzpusīgās gnozeoloģijas pētījumos, tādējādi parādot vienības iespējamību tur, kur daudzi pēc Vatikāna II koncila saskatīja un reizumis joprojām raizīpilni iedomājas redzam, ka fenomenoloģijas izmantošana koncila teoloģijas arhitektonikā būtu bijusi novēršanās no tomisma filozofijas, ko katoliskā Baznīca nepārstāj ieteikt kā vienu no galvenajiem filozofiskās jaunrades avotiem.

² *SJ* – abreviatūra, kas apzīmē piederību jezuītu ordenim, ko sauc par *Societas Jesu* jeb Jēzus Sadraudzību.

³ Saglabāta portugāļu valodas oriģinālrakstība.

Un, ceturtkārt, – un tas ir pats galvenais – S. Ladusāns izstrādā daudzpusīgo humānismu jeb, citādi sakot, mācību par cilvēku. Tas ir skatījums uz cilvēku kā būtņi, kas ieņem izcilu vietu universā, jo tam ir raksturīga *teocentriskā garīgā sūtība*, kā raksta profesors Ladusāns (Ladusans 1970). S. Ladusāns kritiski izvērtē komunistiskā marksisma, pozitīvisma, freidisma, racionālistiskā ideālisma un strukturālās antropoloģijas piedāvāto skatījumu uz cilvēku, secinot, ka ikviens no šiem humānismiem jeb cilvēkizpratnēm runā par kādu cilvēka sastāvdaļu vai funkciju, neinteresējoties par citu funkciju vai to nemaz neņemot vērā. Taču daļa nav viss cilvēks, tāpēc šīs antropoloģiskās mācības jeb humānismi neatbilst patiesībai. Skatījumu uz cilvēku, kas to tver integrālā vienībā un visās dimensijās, S. Ladusāns nosauc par atklāto, vēlāk – par daudzpusīgo humānismu kā pretstatu slēgtajiem, šaurajiem un vienpusīgajiem humānismiem. Daudzpusīgā humānisma izpratnē cilvēks ir būtne, kas ir atvērta, atklāta transcendencei – Dievam.

Tādējādi S. Ladusāna filozofija, atverot jaunus virzienus tomisma un fenomenoloģijas domas attīstībai un atsaukdamās uz sava laikmeta cilvēka eksistenciālo situāciju, tomēr apsteidzoši iezīmē risinājumus problēmai, kas kļuvusi par galveno 21. gs. otrās desmitgades cilvēcei – kā cilvēkam būt cilvēciskam?

Cilvēks attiecību un vērtību pasaules dinamikā

S. Ladusāna daudzpusīgā humānisma filozofiskās domāšanas centrā ir cilvēks kā persona, kurš ir pamats (lat. *subiectum*) attiecībām ar sevi, pasauli, līdzcivēkiem un Dievu. S. Ladusāns uzsver, ka daudzpusīgais humānisms norāda uz būtiskām attiecībām, vispirms jau uz cilvēka attiecībām ar sevi: *Meklējot cilvēkam sevi to, kas viņš saskaņā ar savu būtību ir, viņš atradīs garīgo elementu, ko mēs saucam par dvēseli. Garīgu un nemirstīgu dvēseli* (Snips 1991:7). S. Ladusāns, atsaucoties uz iekšējo pieredzi, kas liecina par gribas, jūtu un domāšanas pasauli cilvēkā, ko sajūtas, kas parasti ir ār pasaules priekšmetu izziņas sākumposms, nemaz nav spējīgas sniegt, pamato iekšējās garīgās pasaules pastāvēšanu kā cilvēka galveno noteiksmi (Ladusāns 1996: 13).

Otrkārt, atklātais jeb daudzpusīgais humānisms ņem vērā cilvēka kā dvēseles un miesas vienību, tāpēc ir atvērts arī materiālajai pasaulei, jo cilvēkam ir vajadzīgi gan tehnikas sasniegumi, gan nauda, lai varētu dzīvot, taču materiālajam ir vienmēr jāpakļaujas cilvēkam, nevis otrādi: *Cilvēkā ir garīgais elements, tāpēc cilvēks stāv pāri materiālajām lietām, tāpēc matērijas uzdevums ir kalpot viņam. Viņš kosmiskajā mājā, kurā viss pasaulē ielikts, ir iemītnieks un visas radības kronis. Materiālā pasaule ir tikai līdzeklis. Materiālās lietas ir tiktāl jālieto, cik tās ved cilvēku uz morālu pilnību, un tik tās jāatgrūž, cik tās grūž cilvēku nemorālajā* (Snips 1991: 7).

Treškārt, humānisma horizontālā dimensija ir kopesamība ar cilvēkiem, kas ir arī ģimene, tauta un starptautiskā sabiedrība. Un horizontāles dimensijā vissvarīgākais ir tas, ka nekad cilvēks nevar būt līdzeklis citam cilvēkam, bet vienmēr tikai mērķis.

Arī atbilde uz trimdā bieži izskanējušo jautājumu, kāpēc trimdas latvieši ir tik maz vienoti, ir tā, ka *tiek lauzts atklātā humānisma princips uzskatīt citu cilvēku par sev līdzīgu* (Ladusāns 1978: 18).

Ceturtkārt, cilvēkam galējais mērķis tomēr ir Dievs (Snips 1991:7). *Cilvēkā un ārpus viņa neskaitāmas balsis proklamē Dieva esamību*, lielumu skaistumu – tās ir *pasaules trausluma balsis*, raksta filozofs (Ladusāns 1970). Cilvēks neizbēgami atklāj, ka nav pašpietiekams savā eksistencē, ka nepastāv cilvēka absolūta autonomija, bet ir gan kontingence jeb nedrošība un nenoteiktība, kas liek domāt, ka šī pasaule pastāv, taču nav nepieciešama, jo tā varēja būt vai varēja nebūt. Tāpēc cilvēka eksistence norāda uz kādu nepieciešamu Visvarenu Būtni, Bezgalīgu pilnību, kas spēj visam dot eksistenci. Tādējādi **atklātais jeb daudzpusīgais humānisms kļūst kristīgais humānisms** (Ladusāns 1970; šeit un turpmāk tekstā izcēlums mans – M. K.).

Vienlaikus ir jāņem vērā, ka S. Ladusāna skatījumā persona atrodas kā attiecību, tā arī vērtību dinamikā. Vērtību jautājumam 20. gs. filozofija, jo īpaši fenomenoloģijas pārstāvji, ir pievērsuši lielu uzmanību. S. Ladusāns to daudz pētī kopā ar citiem izcilākajiem brazīliešu filozofiem kā, piemēram, Armandu Kāmaru (*Armando Pereira Correia da Câmara*) un Mārio Duš Santušu (*Mário Ferreira Dos Santos*). Cilvēks, iedziļinoties jau pieminētajās četrdimensionālajās attiecībās, iesaista prāta jeb intelekta vērtējošo darbību, kas ļauj orientēties daudzo un dažādo cilvēkam pieejamo labumu klāstā, tajā izšķirot vērtības. Tās ir esamībā, tomēr no tās atšķiras ar to, ka cilvēks, uz tām balstoties **ar prātu un gribu, spēj radīt jaunu vērtību ontoloģisko kārtību**, un tādējādi arī **jaunu, cilvēciskāku ētisko, sociālo un tiesisko kārtību**.

Jautājumu par vērtībām S. Ladusāns skaidro arī trimdas tautiešiem, to sasaistot ar nacionālās identitātes problemātiku. Viņš raksta: *Latvietis ir latvietis tāpēc, ka viņš ir cilvēks. Ja nebūtu cilvēks, nebūtu arī latvietis. [...] Tāpēc tas ir katram latvietim [sev – M. K.] jājautā un arī labi jāatrisina, lai skaidri orientētos vērtību pasaulē un savu dzīvi varētu darīt pilnvērtīgu* (Ladusāns 1978: 17). S. Ladusāns norāda, ka vērtības vai nevērtības, kas saistās ar cilvēka prātu, gribu, sirdsapziņu, izšķir mūsu likteni un dara mūs laimīgus vai nelaimīgus. Turklāt, norāda filozofs, nereti cilvēki teorētiski ļoti labi zina par augstākajām vērtībām, taču dzīvē ir nelaimīgi, jo neņem tās nopietni un praktiski tām neseko.

Kā trimdā bija, tā mūsdienā Latvijā joprojām ir aktuāls jautājums par nacionālās identitātes vērtību. S. Ladusāns uz to atbild: *Ja Dievs mums ir licis piedzimt pie Baltijas jūras un būt latviešiem, vai tad varam, neapvainojot mūsu Radītāju, šaubīties par mūsu tautisko vērtību nozīmīgumu?* Tālāk, atklājot vērtību dabu, S. Ladusāns uzsver, ka jebkura vērtība ir arī labums, taču ne katrs labums – vērtība. Pasaule piedāvā daudzus labumus, taču cilvēkam ir jāizšķiras par tiem, kas ir patiesi vērtības. Tās ir iespējams izšķirt ar intelekta jeb prāta palīdzību, kam ir dota mērīšanas (lat. prāts kā dotība – *mēns, mensurare* – mērīt, t. i., vērtēt) jeb lietu izvērtēšanas spēja, kas ļauj izdarīt spriedumu par kāda labuma patieso vērtību hierarhiski sakārtotajā esamībā,

balstoties Augstākā Labuma kā galējā mērķa apziņā. Tātad prāts jeb intelekts mērījot, vērtējot esamību, spēj atzīt cilvēka dabas nepieciešamību pēc augstākajām vērtībām.

S. Ladusāns jautā, kāpēc daudzas tautas, tāpat kā latvieši, ir zaudējušas brīvību? Kāpēc pasaulē ir tik daudz ciešanu? Kāpēc šīs problēmas netiek atrisinātas, ja ir tādas pasauli aptverošas organizācijas kā ANO? Atbilde ir, ka „pasaule ir nogrimusi materiālismā un bezdievībā”, t. i., cilvēki dzīvo **pretrunā savas dabas prasībām**, jo tikai garīgās vērtības ir tās, kas atbilst prāta, gribas un sirdsapziņas dziļākajām prasībām, un saskaņā ar kurām, tātad, būtu jāveido dzīve. *Dīvamžēl* rietumu materiālisma apsēstajās zemēs par mūsu laikmeta iezīmi ir kļuvusi bezmēra mantkārtība. Tāpēc S. Ladusāns aicina latviešus trimdas apstākļos, taču, der piebilst, vēl jo vairāk mūsdienu Latvijā, domāt dziļi un kritiski par laikmetu, kurā dzīvojam, atklājot kļūdas valdošajā spriešanas stilā par vērtībām. Cilvēkiem kā prātīgām būtnēm ir alkas, kas pārspēj tos piedāvājumus, kas nāk no materiālās pasaules – dziļas garīgas tieksmes, kas ir piepildāmas tikai **apzināti veidotā intensīvā garīgajā dzīvē**. Tādas dzīves prakse ir attīstīta kristietībā un atbilst dvēseles kā nemirstīgas un garīgas substances eksistencei, ko neierobežo telpa un laiks.

S. Ladusāns uzsver, ka filozofija parāda – vērtību pasaule ir plaša un nemaldīgi norāda uz Dievu, atbrīvojot no bailēm, no sliktās pašsajūtas pasaules tukšuma un nežēlības priekšā, ļaujot mums domāt, just un strādāt pozitīvi un sekmīgi. Jo cilvēks labi jūtas tikai augstāko vērtību pasaulē, nevis vienīgi to vērtību pasaulē, ko var apēst, izdzert, pārdot, nopirkt, ielikt kabatā. Attiecībā uz *cilvēkiem – latviešiem* S. Ladusāns aicina uz to, lai vārdos un darbos, savā un cittautiešu vidē šie cilvēki *izstarotu* garīgas vērtības. Vislielākā cīņa par savu tautu ir cilvēka iekšējā garīgā cīņa par dzīves svētumu un garīgo brīvību, kurpretim, *ja kriīsim materiālismā, iesim bojā, tāpat kā, krītot materiālismā, jau pazuda mazas un lielas tautas* (Ladusāns 1981).

Daudzpusīgā gnozeoloģija kā humānisma filozofijas kodols

S. Ladusāna filozofa balsī ieskanas pasaules traģisma apjaušana, kas ir saistīta ar ļaunuma izplatību un to, ka pastiprinās cilvēka vardarbība un vienaldzība pret Dieva klātbūtni pasaulē, kas neapšaubāmi ir savstarpēji pastiprinoši procesi. Mūsdienu pasaules krīzes saknes S. Ladusāns redz ateismā, kas cilvēka sirdī izraisa *milzīgas nekārtības*, jo vardarbīgi apspiež cilvēka visdziļākās ilgas, un šī iekšējā vardarbība cilvēkā viņu *iztukšo* un liek *sacelties* pret taisnīgumu, pret tiesībām un pienākumiem un ārēji *eksplodē* mūsdienu pasaulē, ik dienas provocējot vardarbības plūdus. Krīzes lielums ir proporcionāli atkarīgs no materiālistiskā cilvēka *traģiskās apostāzijas* jeb atkrišanas no Augstākā Labuma. Šīs smagās problēmas risinājums ir *cilvēka izglītošana* mīlestībā. S. Ladusāns uzsver, ka cilvēks sevī apvieno dabisko un pārdabisko dzīvi, tāpēc teorijas, kas audzināšanā ņem vērā tikai dabisko aspektu, ir nepilnīgas.

Materiālistiskās un sekulārās ideoloģijas ar saviem sofismiem plašā apmērā aptumšo sirdis un prātus, neļaujot saskatīt dievišķo klātbūtni mūsdienu traģiskajā pasaulē, raksta S. Ladusāns. Taču, viņš turpina, Dieva klātbūtne skaidri un saprotami *izspīd* cilvēkā, kurš sirds dziļumos nespēj justies piepildīts tikai ar „zemes paradīzes” materiālajiem labumiem vien, un, tehnikas progresa pievilts, ar visu prātu un gribu ilgojas pēc Bezgalīgā (Ladusāns 1978: 18).

S. Ladusāna filozofijas sākumpunkts ir „bads” un „slāpes” pēc laimes, kas cilvēkā skar visu cilvēcisko, un ir izšķirīgais spēks, kas ierosina patiesības izziņu. Tā ir *cilvēciskās personas gribas dabiska tiecība [apetīte], tās dabiska garīga mīlestība uz piemērotu identitāti, pašrealizāciju, un pilnesību* (Ladusāns 1992: 26). Pārdzīvojot mīlestības izraisīto nemieru, raksta S. Ladusāns, mūsu „es” spēcīgi mudina prātu, lai tas atrisinātu šo spriedzi. Tāpēc daudzpusīgais humānisms jeb mācība par cilvēku kopesamībā ar Dievu ir atkarīga no gnozeoloģijas jeb izziņas teorijas, un tikai kritiskais realisms, kāds raksturīgs tomismam, ar fenomenoloģijas starpniecību skata cilvēku tādu, kāds tas ir patiesībā, jo gnozeoloģiski balstās prātam sasniedzamā acīmredzamībā jeb evidencē. Gnozeoloģijas metode ir reflektīva, jo ikkatrs, iekšēji skatoties sevī jeb veicot introspekciju, intelektuālajā pieredzē „lasa” to, kas tajā ir dots, tas ir, apzinās iekšējos eksistējošos aktus un subjektu, kas tos vieno, tas ir mūsu „es” (Ladusāns 1994: 31). Šis „es” ir kā „aizslēgta svētnīca”, kuras tiešās ieejas „atslēga” ir mana personiskā introspektīvā refleksija, mana pašrefleksija. Šai pašieskatē, kā uzsver S. Ladusāns, analizēju, konstatēju un aprakstu ar vislielāko uzticību tam, kas introspektīvi un objektīvi parādās un iekšēji tiek, tā sakot, „uzspiests” intelektam kā apziņas dotums. Tā ir kritiskā gnozeoloģija kā izziņas jeb kognitīvā fenomenoloģija.

Tikai pēc fundamentālā daudzpusīgās gnozeoloģijas pētījuma izstrādes S. Ladusāns ir ielicis pamatus savas filozofiskās sistēmas ēkai, jo tagad ir skaidri parādījies (lat. *demonstratio*), ka cilvēks savā iekšējā pieredzē var atklāt Dieva klātbūtni. Par reliģiskās iekšējās pieredzes fenomeniem, kas sevi manifestē cilvēkam, S. Ladusāns bija domājis un runājis jau agrāk, tā, piemēram, norādot uz sešām dziļām gara tieksmēm, kas *vada uz Augstāko Esamību kā cilvēciskās esamības pašnepietiekamības un trūkuma atrisinājumu* (Ladusāns 1982: 5). Tās ir: dabiskā tieksme pēc laimes, un atbilstīgi – pēc Dieva kā Augstākā Labuma; pēc realitātes pilnības, visaptveramības un – pēc Dieva kā Bezgalīgās Realitātes; pēc visvienības – un pēc Dieva kā augstākās vienības; pēc patiesības pilnības – un pēc Dieva kā Pirmās patiesības un jebkuras Patiesības pamata; pēc skaistā – un pēc Dieva kā Augstākā skaistuma. Šis transcendentējošās piecas dabiskās tieksmes papildina sestā – morālā pienākuma izjūta sirdsapziņā, kas aicina darīt labo un vairīties no ļaunā. Taču tikai daudzpusīgās gnozeoloģijas izstrāde ļauj ieraudzīt, *kā* cilvēka intelekts darbojas, noskaidrojot, vai kaut kas ir patiesība, un, *ka* intelekta izziņai attiecībā uz cilvēka iekšējo pieredzi var uzticēties.

Tādējādi daudzpusīgais humānisms tiek nodrošināts ar cilvēka izziņas spējas nepārprotamajām liecībām par cilvēka ontoloģisko saistību ar Dievu. Reāli katrs

cilvēks, raksta S. Ladusāns, ir saistīts ar Dievu kā saules stars ar sauli, un tā ir ontoloģiska saistība jeb saistība reālajā esamībā, kas *netiek pārrauta, kad Dieva noliedzējs, sava ateisma vadīts, domā un saka pretējo* (Ladusāns, 1996: 13). Taču, tajā balstoties, cilvēkam ir jāveido otrkārtējā jeb apzinātā saistība ar Dievu – reliģija. S. Ladusāns etimoloģiski skaidro reliģijas vārda izcelsmi no latīņu darbības vāda *religare*, kas nozīmē ‘saisīties no jauna’ un ir jāsaprot kā cilvēka apzināta vienība ar Dievu, kas balstās ontoloģiskajās attiecībās. Citiem vārdiem sakot, S. Ladusāns runā par to, ka galvenais ir personiskas, dziļas attiecības ar trīsvienīgo Dievu, draudzība ar Svēto Garu. Brīvības Radio uzrunā tautiešiem Vasarsvētkos S. Ladusāns iedrošina, ka *bezdievīgas varas un politiskās sistēmas bez reliģijas sabrūk. [...] Agrāk vai vēlāk arī mums, ja tik būsīm patiesi garīgi stipri, nāks lielā brīvības diena*. Taču jezuītu tēvs arī uzsver, ka mums visiem ir nepieciešams ļaut Svētajam Garam brīvi darboties mūsu prātos un sirdīs, jo Svētais Gars grib atbrīvot katra cilvēka eksistenci, pacelt tautas, cilvēci (Ladusāns 1979). S. Ladusāns norāda uz mūslaiku elkiem, kas kropļo cilvēku sirdis: materiālā mantkārtība; drudzaina dziņa pēc varas; skriešana pēc tukšas slavas; lepnīga godkāre; miesiskā baudkāre. Tātad tautas brīvības centieniem ir jāga tad, ja tauta veidos savu **zemes tēviju atbilstīgi Debesu Tēvijas likumiem**, kad pienāks laiks, **pretējā gadījumā tauta tik un tā nebūs brīva**.

S. Ladusāna ideja, mērķis un darbs patiesi spēj pārsteigt un liek izjust apbrīnu, taču daudz nozīmīgāka ir viņa pāris teikumus atklājamā iekšējā motivācija un pārliecība, kas ļauj runāt par S. Ladusāna dziļo garīgo, var pat teikt, mistiķa iekšējo dzīvi. S. Ladusāns kā priesteris Svētajā misē un lūgšanā, kā filozofs, zinātnieks un starptautiska mēroga akadēmiskās dzīves organizators to, ko dara, sirdī uzpurē Dievam nodomā par Latvijas un latviešu tautas brīvību. Tas ir skaidrs no viņa gandrīz vai skopajiem vārdiem: *Arī šodien Dievs valda noslēpumaini pār tautām. Viņa priekšā, mums nesot šodien smago krustu, ir sevišķa nozīme ne ģeogrāfijai, bet tam, ko darām un kā to darām* (Ladusāns 1977). S. Ladusānam ir raksturīga rūpība un atbildība, ja tā varētu teikt, Evaņģēlijā minētā uzticība sīkās lietās, tāpēc viņš spēj veikt arī lielus darbus.

Daudzpusīgais humānisms Latvijai

Dvēseles iespaidi, kas krājas cilvēkam izzinot un ar intelekta starpniecību aktīvi apjēdzot apkārtējo vidi, kultūru un dzīvi, pamazām veido pieredzi, kas ļauj apzināties un atklāt savu aicinājumu – profesoram S. Ladusānam tā ir Latgales kultūrvide, no kuras cilvēkiem un garīgā mantojuma nākamais pasauleslavenais filozofs mācās dziļu piederības izjūtu, bet tāpat arī atvērtību, atsaucību, māku palīdzēt citiem, kas tai skaitā ir arī oriģinālas un cilvēkmīlestības piestrāvētas filozofijas veidošana mūža garumā. *Mana kā profesora pārliecība ir nemainīga*, raksta S. Ladusāns, *filozofija ir domāta ne tikai akadēmiski – filozofijas fakultāšu studentiem un kultūrā kompetentiem ļaudīm, bet daudz vairāk – jaunatnei plašā mērogā un masām, jo īpaši mūsdienās, kad cilvēka un tautu brīvība ir apdraudēta* (Ladusāns 1992: 178).

Filozofija ir pamats skaidrai un kritiskai attieksmei pret jebkādu ideoloģiju. S. Ladusāna draugs Tadeušs Puisāns raksta, ka filozofa mūžs bija veltīts arī cīņai pret materiālistiskā pasaules uzskata, jo īpaši marksisma un boļševisma ietekmi: *Prof. St. Ladusāns bija pārliecināts, ka cīņa pret marksistisko pasaules uzskatu jāizvērs visās pasaules mērogā, un to viņš arī panāca* (Puisāns 1993). Nacionālsociālisms un marksisms ir ideoloģijas, taču 20. gs. 70. gadu vidū pasaulē ir vērojama vēl citas – tehnokrātisma ideoloģijas – rašanās. Pieaugošās empīrisko zinātņu pretenzijas atrisināt visas cilvēka problēmas veido scientisma jeb šaura profila zinātnieciskuma diktāta ideoloģijas priekšnoteikumus. Šai kultūras kontekstā S. Ladusāns skata kristīgo filozofiju kā spēku, kas var uzvarēt ideoloģijas (Lōcis 1976), sevišķi tāpēc, ka filozofiskā domāšana ir realitāti aptveroša, kamēr ideoloģija tikai tās daļējs nošķērēts fragments, kas savtīgu motīvu dēļ tiek pārspīlēti izcelts (Ladusāns 1978: 13). Taču S. Ladusāns praviētiski brīdina, ka ideoloģijas kļūs par nākotnes – tātad mūsdienu – vislielāko problēmu, gan pasaulē notiekošo hibrīdkaru, gan cīņas par dzīvību, laulību un ģimeni, par cilvēka seksualitāti – un tātad galu galā cīņas par cilvēka dvēseli kontekstā.

S. Ladusāna mūža nogales darbos aizvien spēcīgāk ieskanas jaunas kultūras radīšanas tēma. S. Ladusāns, tāpat kā daudzi Jaunās pasaules katoliskie domātāji, ir bijis pārliecināts, ka Latīņamerikas plaukstošā un dzīvīgā kristīgā kultūra varētu rosināt kristīgās kultūras atjaunotni visā Rietumu civilizācijā, īpaši Eiropā. Un zīmīgi, ka šo jautājumu pavisam nesen ir aktualizējis latviešu jezuītu tēva tuvākais draugs un līdzstrādnieks, argentīniešu filozofs Alberto Katurelli (*Alberto Caturelli*) attiecībā uz pāvestu Francisku. A. Katurelli skatījumā pāvests Francisks ir tas, kurš varētu īstenot *Kristofera Kolumba piekto ceļojumu*. Argentīniešu metafiziķis raksta par to, ka Kolumbs bija veicis četrus ceļojumus, taču piektajam ir jānotiek pretējā virzienā. Tam ir jāsākas Jaunajā pasaulē un jāvirzās uz Veco pasauli jeb Eiropu (Caturelli 1992), lai to no jauna evaņģelizētu, un šai gadījumā deideoloģizācijas uzdevums ir sevišķi grūts, jo nākas sastapties nevis ar iezemiešu pagāniskiem elkiem, bet gan ar apostāzijas jeb atkrišanas radītiem jaunajiem elkiem.

Par jaunās, kristīgās, Dzīvības avotā Dievā sakņotās cilvēciskās kultūras radīšanu mūsdienu pasaulē runā arvien vairāk, jo daudzi katoliskie domātāji ir pārliecināti, ka nav vairs vērts tērēt laiku un spēku mēģinot labot veco un neauglīgo Rietumu kultūru, bet ir jārada jaunā kultūra. To pašu varētu teikt arī par Latvijas situāciju: jau daudz ir paveikts Letonikas pētījumu programmā, taču kritisks skatījums uz latviešu kultūru paver jaunu darba lauku nacionālās identitātes pētniecībā. Tā, piemēram, ir kritiski jāizvērtē latviešu politiskā nacionālisma idejiskie avoti vācu apgaismībā, kuru dēļ mūsu kultūrapziņā pastāv plaša starp kristīgo un tautisko; ir jāspēj izveidot integrāla Latvijas kultūras, literatūras vēsture, kas iekļautu un „kanonizētu” ne tikai Vidzemes, Kurzemes un Zemgales, bet arī Latgales autoru veikumu; ir tālāk jākonceptualizē latgaliešu valodas kā latviešu valsts valodas moda sapratne utt. Un šai kontekstā S. Ladusāna mantojums, kura avoti ir atrodamī Latgales kultūrvīdē,

tagad ir kā pasaules mēroga uzkrājums, kas atgriežas *dzimtinē* un var tikt izmantots, lai palīdzētu atdzimt Latvijai, jo sevišķi Latgalei.

Referātā „Kultūra un kristīgā filozofija vai kultūras kristīgā filozofija” S. Ladusāns runā par to, ka materiālisms ir degradējis mūsdienu kultūru tā, ka tā ir kļuvusi par naida, vardarbības un nāves kultūru (Ladusāns 1993: 35). Mūsdienu kultūras drāmas atrisinājuma pamatu S. Ladusāns redz cilvēka alkās pēc laimes, kam ir nozīme patiesas kultūras radīšanā. Eksistējošais konkrētais cilvēks dabiskā spontanitātē, saskaņā ar savu racionālo, sociālo un *teotropisko* jeb uz Dievu tiecīgo dabu rada vērtības: Šī cilvēciskā attīstība, kas ir dažāda, plaša un integrāla, nozīmē kultūru. Tā cilvēka personā saista garīgumu un ķermeniskumu, individualitāti un socialitāti, imanenci un transcendenci. Būdamā cilvēka vispārēja kultivācija jeb attīstība solidaritātē ar citiem cilvēkiem un paceļoties transcendences augstumos, kultūra kristīgajā filozofijā var smelties lielu gaismu, kas noskaidro apvāršņus un ļauj skaidri izšķirt, kas ir patiesa kultūra un kas ir dehumanizētas, vienpusīgas un nelīdzsvarotas kultūras kā daudzu *deformējošu redukciju iznākums* (Ladusāns 1993: 42). S. Ladusāna uzskatā kultūras drāma ir radusies gnozeoloģijas aizmiršanas dēļ – kultūra ir aizmirsusi par tiem saviem pamatiem, kas ir objektīvā evidence (acīmredzamība – M. K.). Prāta spējas izrādās nepietiekamas kultūras atjaunotnei, ja tiek vai nu pārspīlētas, vai novērtētas pārāk piezemēti – tās ir jānoskaidro gnozeoloģiskā pētījumā.

Latviešiem patiesības izziņas spēju ietekmē divās paaudzēs izplatītais marksisms, kas veicināja komunistiskā pragmatisma gnozeoloģiju (Ladusāns 1994: 28). Otrā latviešu dzīves realitātes pazīme ir eklektisms, kas nozīmē *dažādu ideju un idejisko virzienu mehānisku apvienojumu bez iedziļināšanās to saturā, nepārbaudot, vai aizgūtie fragmenti ir savstarpēji loģiski un apvienojami* (Ladusāns 1994: 28). Par vēl paviršāku un vientiesīgāku S. Ladusāns nosauc pēcpadomju latviešiem pieņemamo sinkrētismu, kas pārņem idejas no citiem, tās nepārbaudot no patiesības viedokļa. *Latviešu dzīvē un kultūrā atrodam vēl citus fenomenus, kas kavē patiesības izziņu*, raksta S. Ladusāns, piemēram, pārlietu nodošanos zemes ērtībām, naturālismu, pārspīlētu racionālismu, morālu pagrimšanu, ideju un ideālu sajukumu jaunatnē un līdzīgas parādības, kas negatīvi ietekmē gribu, prātu un rakstura veidošanu, *aptumšojot patiesības un racionalitātes kritiskās prasības apvāršņus*. Kultūras kontekstā izziņas kritisko jautājumu veicina faktori, kas *mainās atkarībā no nāciju un tautas realitātes* un, piemēram, Brazīlijā ir citādi nekā Amerikā vai Austrumeiropā. S. Ladusāns uzsver: *Kultūra ir ļoti svarīga. Tā ir cilvēka iekšējās dzīves izpausme, kas atrod izteiksmi. Garīgā, iekšējā kultūra, ko es saucu par iekšējo daudzplāksnīgā humānisma dimensiju, ir pati galvenā. Latviešiem tā jāveido saskaņā ar latvieša dabu, apstākļiem, tradīciju, vēsturi. Bet vēsture ir briesmīga. Latviešu vēsturē ir pastāvīgi kari, cīņas, apspiešanas, ciešanas. [...] Kā gan viņi to izturējuši līdz šai dienai! Pēc 58 gadu piespiedu prombūtnes, atkal būdams Latvijā, S. Ladusāns, svinot priesterības zelta jubileju Aglonas bazīlikā, priecājas par Latgales cilvēkiem (Ladusāns 1991), tomēr atzīst, ka mainījies ir gandrīz viss un līdz nepazīšanai:*

Kad iebraucu Latvijā, mani pārsteidza tas, ka viss noplucis. Viss nolaists. Viss tiek darīts bez mīlestības (Snips 1991: 7). S. Ladusāns jau bija konstatējis, ka latvieši, kas ilgi turēti trūkuma apstākļos, ir jutīgi pret materiālām vērtībām un to zināma dievināšana ir sastopama arī latviešu vidē trimdā (Ladusāns 1978: 17). Taču ne tikai trimdā, var teikt, arī atjaunotajā Latvijā ir tā iznācis, ka S. Ladusāna vārdiem sakot, *latvieši, nonākot materiālismā, piedrojas tādējādi tām ideoloģijām, kas ir sagrāvušas mūsu brīvības vērtību*. S. Ladusāns brīdina: *Mūsdienu pasaulē valda kā augstākā vērtība materiālās dzīves baudīšana, aizmirstot pilnīgi, ka ceļot pāri ētiskām prasībām materiālās prasības, cilvēks kļūst par egoistu un plēsīgu zvēru. Kā gan var radīt jaunu kultūru?*

S. Ladusāns sasaista cilvēka iekšējo dimensiju ar *transhumāno* jeb cilvēka tiecības uz Dievu dimensiju. Kultūra, balstoties *pārcilvēciskajā* dimensijā, var atbrīvoties no antireliģiskās propagandas iespaidā uzkrātajiem sofismiem, kas novērš prātu no acīmredzamības, kas racionāli atklāj Dievu, augstāko realitāti un reliģisko patiesību. S. Ladusāns norāda, ka kultūras jēdziens ir *analoģisks* – „kultūra” analoģiski ekvivokālā nosaukšanā tiek veidota no cilvēka personas gara iekšējās kultūras, no subjekta. Ekvivokālā nosaukšana nozīmē, ka centrālā ir cilvēka iekšējā kultūra, gara dzīve, un vārds *kultūra* tiek piemērots dažādām gara izpausmēm, produktiem, mākslinieciskas izteiksmes formām utt., kas tiek sauktas par kultūru. Cilvēks, *kultivējot* iekšējību, garīgo, nemirstīgās dvēseles dzīvi, sasniedz tādu kritisko kompetenci, lai vērtētu un veidotu kultūras formas. Daudzpusīgā iekšējības jeb gara kultūra nozīmē cilvēka virzību uz pilnību, kas paceļ cilvēkus un tautas augstākā – mīlestības – līmenī. Taču tādu pilnveidi cilvēks saviem spēkiem nevar veikt, ir vajadzīga sadarbība ar Dievu. Cilvēka personai un sabiedrībai ir kulturāli jāuzplaukst gara iekšējībā, mīlestības kultūrā, lai sasniegtu kultūras *pulsāciju*, kas pieņemtos spēkā un pārvarētu modernitātes un postmodernitātes nehumānās ideoloģizētās filozofijas.

Tādējādi S. Ladusāna daudzpusīgā humānisma filozofija, kas balstās gnozeoloģijā un skata personu attiecību un vērtību dinamikā, kļūst par pamatu kultūras kritikai un jaunas kultūras radīšanas principu skaidrojumu. Galu galā cilvēks, kurš dzīvo konkrētā situācijā, aizvien vairāk pārveidodamies Dieva gaismā un pieaugot kompetencē, kļūst spējīgs komunicēt iekšējās garīgās dzīves veikumus jau kā kultūru, mainot pasauli uz labāku.

LITERATŪRA

- A. M. Š. [Arnis Šablovskis] (1993). Cienījamam profesoram... Veltīts tēva Staņislava Ladusāna, SJ piemiņai. *Solis*. Latvijas Kristīgā Avīze, 27. aug.
- Campos, Fernando Arruda, Do Instituto Brasileiro de Filosofia (1968). *Tomismo e neotomismo no Brasil*. São Paulo: Editorial Grijalbo LTDA.
- Caturelli, Alberto (1992). *Il Nuovo mondo riscoperto*. La scoperta, la conquista, l'evangelizzazione dell'America e la cultura occidentale. Edizioni Ares: Milano.
- Filósofos Brasileiros (2013). *Mário Ferreira dos Santos. O círculo intelectual da época*.

- <http://classicalstudiorum.blogspot.com/p/filosofos-brasileiros.html>, sk. 05.09.2016.
- Kalnīts, Odums (1973). Latgolas dāls veic vīnreizēju gigantisku dorbu Brazīlijā. *Latgolas Bolss*, 22. dec.
- Kiope, Māra (2015). *Klātbūtne*. Latviešu un brazīliešu filozofa jezuīta Staņislava Ladusāna dzīves un darbs. Rīga: FSI.
- Kūle, Maija (2002). Phenomenology of Cognition and Critical Gnoseology: Staņislavs Ladusāns S.J. Maija Kūle. *Phenomenology and Culture*. Rīga: FSI, 155–163.
- Kūle, Maija (2006). Stanisłavs Ladusans. *Humanities and Social Sciences. Latvia. The European connection: Baltic intellectuals and the history of Western philosophy and theology*, Vol. 2 (46), 72–83.
- Ladusāns, Staņislavs, S.J. (1970). Atklātais humānisms. *Dzeive* 100, 14–19.
- Ladusāns, Staņislavs, S. I. (1976). Idealizador e Diretor da Coleção. *Rumos da Filosofia Atual no Brasil em auto-retratos*. Primeiro volume. Edições Loyola: São Paulo.
- Ladusāns, Staņislavs, S. I. (1977). Vēstule no Brazīlijas. *Treji Vārti*, 01. sept.; *Latgolas Bolss*, 27. aug. (virsraksts: „Prof. Dr. Staņislavs Ladusāns S.J. 65–gadņiks”).
- Ladusāns, Staņislavs, S. I. (1977b). (Idealizador e coordenador de coleção). *Pensamento parcial e total*. Primeiro Volume da Série: Investigações Filosóficas de atualidade. Edições Loyola: São Paulo.
- Ladusāns, Staņislavs, S.J. (1978). Myusu dīnu latvīšu problemas un kristeigo filosofija. *Dzeive* 137, 16–20.
- Ladusāns, Staņislavs, SJ (1979). Uzruna Vasarassvētkos. *Radio Liberty Latgalu raidejumi*. 201. raidejums 1979. gada 18. maijā. *Latgolas Bolss*, 30. junī.
- Ladusāns, Staņislavs, S. I. (1981). *São Paulo* lielpilsētā, Brazīlijā, 1981. gada 18. novembrī. 18. novembra latviskās atziņas. *Staņislava Ladusāna arhīvs*, nenumurēts dokuments.
- Ladusāns, Staņislavs, S. J. (1982). Īstais miers. *Gaisma* 2, 5–6.
- Ladusāns, Staņislavs, S. J. (1991). Dīvmōte, rōdi, ka esi Mōte. *Gredzens*, LKBA centrālā valde Melburnā, Nr. 4.
- Ladusāns, Staņislavs, S. J. (1992). *Gnosiologia pluridimensional* Fenomenologia do Conhecimento e Gnosiologia Crítica Geral. 1 volume da trilogia gnosiológica. 8 volume da coleção do Conjunto de Pesquisa Filosófica (CONPEFIL): Investigações filosóficas da actualidade. Edições Loyola: São Paulo, Brasil.
- Ladusāns, Staņislavs, S. J. (1993). Cultura e filosofia cristā ou filosofia cristā da cultura. *Veritas*. Revista da Pontificia Universidade Catolica do Rio Grande do Sul, Vol. No 38, 35–50.
- Ladusāns, Staņislavs (1994). *Daudzpusīgā gnozeoloģija*. Izziņas fenomenoloģija un vispārējā kritiskā gnozeoloģija. Rīga: RGS.
- Ladusāns, Staņislavs (1996). *Reliģijas filozofija*. Otrais gnozeoloģiskās trioloģijas sējums. Rīga: Rīgas Metropolijas Romas Katoļu garīgais seminārs.
- Lōcis, Vladislavs (1964). Mozōs Latgolas dāls. *Dzeive* 63.
- Mondini, Battista (1982). Originario della Lettonia Stanislaus Ladusans fondatore del Conpefil. *L'Osservatore Romano*, 20 ottobre 1982, 11.
- Murinska, Sandra (2012). Staņislavs Ladusāns (1912–1993). Šuplinska, Ilga (zin. red., 2012). *Latgolys lingvoteritorialuo vuordneica*. *Lingvoteritorial Dictionary of Latgale II*. Rēzekne: Rēzeknis Augstskola, 676–679.
- Netto, Emilio (2013). *A Contribuição de Stanisłavs Ladusans para a filosofia no Brasil*. Filosofare. http://emilionettofilosofare.blogspot.com/2013/07/a-contribuicao-de-stanislaw-ladusans_1852.html, sk. 05.09.2016.
- Puisāns, Tadeušs (1993). Miris prof. Dr. Staņislavs Ladusāns, S. J. *Laiks* 75.
- Rodriguez, Ricardo Veléz (1993). *Panorama da Filosofia Brasileira*. <http://www.ensayistas.org/critica/brasil/velez2.htm>, sk. 05.09.2016.

- Snips, Artūrs (1991). Saskaņā ar cilvēka brīvo un prātīgo dabu. Staņislavu Ladusānu (Brazīlija) intervē Artūrs Snips. *Kultūras Fonda Avīze* 15, 7.
- Spogis, Alberts (1987). Kristeigōs metafizikas ceļā. Pagūdynōjumi latvīšu jezuitam prof. Dr. Staņislavam Ladusānam. *Dzeive* 161, 6–9.
- Sturm, Fred Gillete (1989). Philosophy in Brazil Today. *Jorge J. E. Gracia and Mireya Caosmurati, editors. Philosophy and Literature in Latin America. A Critical Assesment of the Current Situation.* State University of New York Press: Albany, 25–35.
- VI. V. [Lōcis, Vladislavs] (1976). Prof. Dr. Stanislava Ladusāna, S. J. dorbs Brazīlijā. *Latgolas Bolss*, 13. nov.